

HACIYEVA ŞƏBNƏM ŞAIQ QIZI
Bakı Dövlət Universiteti, Tarix
fakültəsinin əməkdaşı
e-mail: shabnam-haciyeva@rambler.ru

TÜRKİYƏ-ERMƏNİSTAN SƏRHƏD PROBLEMİNDƏ AZƏRBAYCAN AMİLİ

Açar sözlər: Azərbaycan, Türkiyə, sərhəd

Ключевые слова: Азербайджан, Турция, граница

Key words: Azerbaijan, Turkey, boundary

Giriş. Türkiyə Azərbaycanın strateji tərəfdaşı və onun müstəqilliyini (9 noyabr 1991-ci il) tanıyan ilk ölkədir. İki ölkə arasında diplomatik münasibətlər 1992-ci il mayın 2-3-də baş nazir Süleyman Dəmirəlin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətinin Bakıya rəsmi səfəri zamanı qurulub.

1988-ci ildə iki Cənubi Qafqaz ölkəsi arasında münəqişə Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiası irəli sürməsi zəminində yaranıb. Azərbaycan torpaqlarının iyirmi faizi, yəni Dağlıq Qarabağ ərazisi və bu əraziyə bitişik 7 rayon Ermənistan Silahlı Qüvvələrinin işğalı altındadır.

1994-cü ildə tərəflər atəşkəs rejiminə dair razılaşma əldə ediblər və o vaxtdan bəri ATƏT-in Minsk Qrupunun himayəsi altında, Rusiya, Fransa və ABŞ-in həmsədrliyi ilə hələ də nəticəsiz sülh danışıqları aparılır.

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münəqişəsində Türkiyə hərzaman Azərbaycanın müttəfiqi kimi çıxış etmişdir. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünə etiraz olaraq və ermənilərin "soyqırım" iddiaları səbəbi ilə Ermənistanla sərhədlərini bağlamışdır.

Sərhəd məsələsi və Azərbaycan. 1992-ci ildən Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı işğalçı müharibəyə etiraz olaraq bu dövlətlə sərhədlərini bağlayan Türkiyə Avropa Birliyi, Birləşmiş Ştatlar və erməni diasporunun təzyiqlərinə baxmayaraq, mövqeyini dəyişməmişdir. Lakin son vaxtların iqtisadi-siyasi prosesləri və Türkiyənin Avropaya inteqrasiyası yolunda ciddi maneə olan sərhəd məsələsi sərhədlərin açılması məsələsində rəsmi Ankaranın danışıqlara getməsinə səbəb olub.

Məlumdur ki, həm Azərbaycanda, həm də Türkiyədə sırf dövlət maraqlarını önə çəkənlər belə, çox vaxt qarşılıqlı olaraq digər ölkəni əsas strateji müttəfiq kimi təqdim edirlər. İki ölkənin ictimaiyyətləri bir birinin problemlərinə və bayramlarına ən yüksək həssaslığı göstərirlər. İctimai rəydə ən yüksək sevgi Azərbaycanda Türkiyəyə, Türkiyədə isə Azərbaycana avara. Hətta müxtəlif dövrlərdə hər iki cəmiyyətdə iki dövlətin konfederasiya təşkil etməsi mövzusu da müzakirə edilmişdir.

Son zamanlar ciddi müzakirə obyektinə olan Türkiyə-Ermənistan sərhədlərinin açılması məsələsi bu yaxınlarda yenidən gündəmə gəlib və 2009-cu ilin oktyabrında Sürixdə "Diplomatik münasibətlərin qurulması üzrə protokol" və "İkitərəfli münasibətlərin inkişafı barədə protokol"un imzalanmasına səbəb olub. İstisna deyil ki, Türkiyə-Ermənistan yaxınlaşmasında həm Qərbin, həm də Rusiyanın müəyyən maraqları var (1, s.7).

Türkiyə ilə Ermənistan arasında əldə edilən razılıqlardan sonra Dağlıq Qarabağ ətrafında işğal edilmiş rayonlardan 5-nin qaytarılması və Azərbaycanın həmin bölgələr üzərində ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi məsələsinə gəlincə bununla bağlı Türkiyə rəsmilərinin verdikləri bəyanatlara diqqət yetirmək lazımdır. Ankara İrəvanla münasibətlərin bərpa olunmasına Dağlıq Qarabağ probleminin beynəlxalq normaları çərçivəsində tənzimlənməsi və eyni zamanda Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll olunması rəqursunda yanaşır. Türkiyə rəsmiləri bir neçə dəfə bu məsələyə toxunublar ki, Ermənistanla münasibətlərin normallaşması bu və ya digər mənada Ermənistan və Azərbaycan arasında münasibətlərin sadə bir müstəvi üzərində yüklənməsinə, həm də Qarabağ probleminin həllinə yönəlib.

Türkiyə və digər ölkələrin mediasında sərhəd məsələsinin həlli ilə bağlı müxtəlif yazılar dərc olunur, ekspertlər müxtəlif fikirlər səsləndirirlər. Türkiyə rəsmiləri Ermənistanla danışıqların Qarabağsız baş tutmayacağını desələr də, ermənilər bu danışıqlarda Qarabağın ilkin şərt kimi irəli sürülməsinə qarşı çıxırlar. Bunu prezident Serj Sarkisyanın və digər erməni rəsmilərinin bəyanatlarından da görmək olar.

Türkiyə ilə Ermənistan arasında gedən prosesləri rəsmi Bakı yaxından izləyir və Ankaranın Azərbaycanın maraqlarına zidd addım atmayacağına ümid edir.

Məsələ ilə bağlı Azərbaycan tərəfi Türkiyə Respublikasının yüksək rəsmilərinin səsləndirdiyi çoxsaylı açıqlamalara əsaslanır. Belə ki, Türkiyə Respublikasının baş naziri Rəcəb Tayyib Azərbaycan Respublikası Milli Məclisində çıxışı zamanı vurğulayıb: "Türkiyə Ermənistan ilə sərhədləri Azərbaycan torpaqları Ermənistan tərəfindən işğal edildikdən sonra bağlanmışdır. Bu işğal ortadan qalxandan sonra sərhədlər açıla bilər. Biz azərbaycanlı qardaşlarımız razı qalmadığı müddətdə bu nöqtədən irəli bir addım

Tarix və onun problemləri, № 4 2011

atmarıq. Bunlar bir-biri ilə bağlıdır, ayrı salına bilməz" (2.s.5).

Aparılan danışıqlarda Türkiyə tərəfi qətiyyətli, konkret və sərt mövqə bildirib. Sərhədlər ona görə bağlanıb ki, Ermənistan Silahlı Qüvvələri Azərbaycan ərazilərini işğal edib. Münaqişə həll olunduqda, sərhədlər açılacaq. Ermənistan rəhbərliyi hansı bəyanatlar verirsə, versin, onsuz da dünya bilir ki, Ermənistan Azərbaycan torpaqlarını işğal etdiyinə görə sərhədlər bağlanıb", - rəsmi Bakı bu qənaətdədir (3.s.151).

Türkiyəni sərhədlərin açılmasına vadar edən amillər. Azərbaycan amili

İndiki Türkiyə iqtidarı üçün çox ciddi, ağırlı problemlərdən biridir. Hərçənd ki, baş nazir Ərdoğan, xarici işlər naziri Davudoğlu dəfələrlə bəyan etdilər ki, Dağlıq Qarabağın həlli mümkün olmadan Ermənistanla sərhədlərin açılması mümkün olmayacaq.

Lakin beynəlxalq aləmin təzyiqi və siyasi-iqtisadi dövlət maraqları sərhəd məsələsinin gündəmə gəlməsinə səbəb olmuşdur. Xüsusən Türkiyənin Avropa Birliyinə üzvlüyünə Ermənistanla sərhədlər məsələsinin maneə olduğunu düşünənlər, birliyə inteqrasiya istiqamətində onlara qarşı dövlətlərin güzəştə getməməsinin başlıca səbəbini bunda görürlər. Xatırladaq ki, Türkiyənin Avropa ailəsinə qəbul edilməsinə qarşı çıxış edən ermənipərəst Fransa bəhanə kimi Türkiyənin başqa mədəniyyətə, başqa yaşam tərzinə və başqa inanca malik olmasını göstərir.

Nüfuzlu "Washington Times" qəzetinə müsahibə verən Fransanın keçmiş prezidenti Valeri Jiskar Destyənə görə, Türkiyənin Ermənistanla sərhədləri açması onun Avropa Birliyinə üzvlüyü məsələsində Fransanın mövqeyinin yumşaldılması üçün əlverişli addım ola bilər. Məhz 2001-ci ildə Ermənistanla-Türkiyə arasında münasibətlərin tənzimlənməsi üçün təsis edilən işçi qrupunun maliyyələşməsinə həyata keçirən bir sıra iş adamları və ictimai-siyasi xadimlər ABŞ-ın Türkiyəyə soyuq münasibətinin aradan götürülməsi üçün sərhədlər məsələsində Ermənistanla güzəştə getmək barədə Ərdoğan hökumətinə məsləhətlər verirlər (4.s.9).

Azərbaycandan bir çox istiqamətdə asılı olan Türkiyə ən azından iqtisadi sahədə çox itkilərə məruz qala bilər. Qısa olaraq Türkiyə-Azərbaycan arasında iqtisadi münasibətlərin statistikasına nəzər salaq: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına istinadən İl Ticarət dövriyyəsi İdxal İxrac Ticarət saldosu 2004 239.593,2 156.196,7 83.396,5 -72.800,2 2005 302.148,1 195.116,9 107.031,2 - 88.085,2 2006 407.459,3 224.837,7 182.621,6 -42.216,1 2007 588.969,9 313.001,6 275.959,3 -37.042,3 2008 551.910,1 266.475,6 285.434,5 18.958,9 və s. Bu rəqəmləri Türkiyənin digər ölkələrlə münasibətləri ilə müqayisə etsək Azərbaycanla əlaqələrin itirilməsi Türkiyəyə hansı itkilərlə başa gələcəyi göz qabağındadır. Bu münasibətlərin pozulması iki ölkənin qardaş xalqlarına zərər vuracağı danılmaz faktır. Türkiyə qaza olan tələbatını ödəmək üçün Bakı-Tbilisi-Ərzurum xətti ilə qaz ixracını artırmaqla bağlı Naxçıvan razılaşmasına ölkəmizdə yenidən baxıla bilər NABUCCO layihəsinə, BTC anlaşmasına, Türkiyə-Azərbaycan iqtisadi münasibətlərinə yenidən baxılması Türkiyəyə yaxşı nəticələr vəd vermir. Türkiyənin Azərbaycanın Xəzər karbohidrogen ehtiyatlarının istismarı və nəqlindəki mühüm rolunun minimuma endirilməsi onun çox itkiyə məruz qalmasına səbəb ola bilər (5.s.151).

Bəzi iş adamları və ictimai-siyasi xadimlər XXI əsrin İpək Yolu layihəsini Türkiyə üçün vacibliyini qeyd edirlər. XXI əsrdə Türkiyənin Avropa və Asiyada reallaşdırılan enerji kəmərlərinə ev sahibliyi etməsinə əsas götürənlər Şərqlə Qərb arasında koridoru olmaq üçün Ermənistanla sərhədləri açılmasının "vacibliyini" vurğulayırlar. Türkiyənin Ermənistanla yönəlik ticari münasibətinin 75 milyon dollarla ölçüldüyünü irəli sürənlər sərhədlərin açılacağı təqdirdə məbləğin iki-üç qat artacağını iddia edirlər. Ermənistanla İran və Gürcüstan vasitəsilə mal aparən türk iş adamları hər dəfə 3 min dollar itirdiklərindən şikayət edərək Qars – İrəvan, Qars, Gümrü və İğdırdakı "Alican" sərhəd qapısının açılmasını tərəfdarıdırlar. Onlar sərhədlər açıldıqdan sonra Türkiyənin turizm və ticarət sahəsində 1 milyard dollar gəlir götürəcəyini bildirirlər. Bununla Ermənistanın iqtisadi cəhətdən Türkiyədən müəyyən qədər asılı vəziyyətə düşməsinə irəli sürənlər eyni zamanda türk kapitalının gücünün erməniləri idarə etmək iqtidarına malik olacağını iddia edirlər. Bu iddialarla paralel olaraq siyasi xadimlərin bəziləri sərhədlər açılacağı təqdirdə bölgədə Rusiyanın nüfuzunun azalması məsələsinə toxunmaqla Türkiyə ilə yaxın bölgədə inşa edilən atom zavodunun neytrallaşdırılacağını bildirirlər. 2001-ci ilin mayında Rusiya-Ermənistanla birgə hava təlimlərinin Türkiyə sərhədləri yaxınlığında aparılması və bölgədə S-300 V tipli uzaqvuran ballistik paketlərin yerləşdirilməsini əsas kimi göstərənlərin fikrincə, Ermənistanla sərhədləri açmaqla Türkiyə gələcək "təhlükədən" yaxa qurtara bilər.

ABŞ və AB nin maraqları. ABŞ-ın bütün Cənubi Qafqaz planları Sürix protokolları üzərində qurulub Ankaranın və ya İrəvanın hər hansı bir bəhanə ilə geri çəkilməsi bütün planları poza bilər. Onsuz da protokollar kritik bir vəziyyətdə imzalanıb. Həm Ermənistan, həm də Türkiyə özbaşına bu sənədə imza atmayıblar. Rusiyanın əlinin altında olan Sarkisyan hakimiyyəti Kreml tərəfindən məcburi olaraq yola gətirildi. Əslində belə bir vəziyyət erməni hakimiyyətinə sərf etməzdi. Eyni zamanda protokolları

Tarix və onun problemləri, № 4 2011

imzalamadan öncə İrəvan öz şərtlərini də irəli sürmüşdü. Bu şərtlər içərisində Türkiyə ilə aparılan danışıqlar zamanı Dağlıq Qarabağ münasibəsinin ön şərt kimi irəli sürülməməsi idi. ABŞ ermənilərin bu şərtinə qismən razılığa da, Türkiyənin təpkilərindən çəkinir. İndi Ermənistan iqtidarı müxalifətin əli ilə bu protokolların təsdiqlənməsinə qarşı çıxır və imkan düşdüyü zaman onu daha gec ratifikasiya etməyə çalışır. Bu, erməni rəsmilərinin və siyasətçilərinin dəfələrlə verdikləri bəyanatlardan da aydın görünür. Türkiyənin Dağlıq Qarabağ münasibəsinin həlli ilə bağlı mövqeyi erməniləri ciddi narahat etməyə başlayıb. Bundan başqa Ankaranın "Dağlıq Qarabağ Azərbaycana qaytarılmayana qədər sərhədləri açmayacağıq" kimi bəyanatlar səsləndirməsi həm Ermənistanı, həm də Qərbi narahat edir. Türkiyəyə gəldikdə isə, bu ölkə də protokolların ratifikasiya edilməsində o qədər də maraqlı tərəf kimi çıxış etmir. ABŞ-ın "Ermənistanla sərhədləri açmasan, əməkdaşlıq etməsən, soyqırımını tanıyacam" kim hədələri Ankaranı bu addımı atmağa məcbur etdi. Türkiyə parlamentinə müzakirə olunmaq üçün göndərilən protokollar elə birinci gün TBMM-də qalmaqal yaratdı. Ölkə müxalifəti bu sənədə qarşı çıxaraq, onun Türkiyənin maraqlarına ciddi zərbə vuracağını söylədilər. Belə görünür ki, Ankara da protokolların təsdiqlənməsi müddətini uzatmağa çalışır. Amma hər halda Ağ Evin böyük Qafqaz planının bir parçası olan Türkiyə- Ermənistan yaxınlaşması Dağlıq Qarabağ münasibəsinin Azərbaycanın xeyrinə həll edilmədən həyata keçə bilməz. Burada əsas etiraz mənbəyi Türkiyə deyil, məhz Azərbaycandır. Rəsmi Bakı dəfələrlə verdiyi bəyanatlarda Dağlıq Qarabağla bağlı səsləndirdiyi sərt mesajları Qərbin diqqətinə çatdırıb.

Qeyd etmək lazımdır ki, "futbol diplomatiyası" çərçivəsində Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşması, "Yol xəritəsi" (aprel, 2009) və nəhayət Türkiyə- Ermənistan protokollarının imzalanması prosesi üçün maksimum münbit siyasi şərait yaratmağa yönəldilmişdir.

İkinci bir amil odur ki, rəsmi Vaşinqton və tərəfdəşləri dəfələrlə Türkiyə- Ermənistan münasibətlərinin normallaşması və Dağlıq Qarabağ münasibəsinin nizamlanmasının bir-biri ilə əlaqəsi olmayan proses adlandırsalar da, Ankara şübhəsiz ki, protokolları ratifikasiya etmək üçün Ermənistandan Dağlıq Qarabağ məsələsində güzəşt tələb edir.

Türkiyənin "Posta" qəzetinin yaydığı məlumata görə, ABŞ Konqresinin Ağ Evə göndərdiyi məxfi sənədə Türkiyə ilə münasibətlərin normallaşdırılmasının Ermənistanla sərhədlərin açılacağı təqdirdə mümkünlüyü qeyd olunub (6.s.4).

Avropa Birliyinin maraqları təbii ki, Rusiyanın təsir imkanlarını müəyyən qədər azaltmaq və İrəvanı Moskvanın təsir dairəsindən kənarlaşdırmaq istəyindən irəli gəlir. Avropa Birliyi sülhün, sabitliyin bərqərar olmasında, münasibətlərin öz həllinə çatmasında maraqlıdır. Amma onların münasibətin həllində maraqlı olmalarına baxmayaraq, problemin ədalətli həllində maraqlı deyillər.

Ermənistanla səfəri zamanı Avropa Komissiyasının nümayəndəsi Stefan Füle protokollarla bağlı fikirlərini açıqlayıb. O deyib ki, Türkiyə-Ermənistan protokolları "ilk şərt olmadan" ratifikasiya edilməlidir. Ankaranı İrəvanla barışıq əldə etmək üçün prosesi davam etdirməyə çağıran Füle qeyd edib ki, bu məsələ ilə Türkiyənin Avropa Birliyinə üzv olması arasında bir bağlantı var. "Hər hansı bir dövlətin AB üzvü olması üçün ilkin şərtlərdən biri onun qonşuları ilə yaxşı münasibətdə olmasıdır. Amma AB- nin də bu aşılmaz yolların keçilməsi üçün hər iki tərəfə dəstək verməsi lazımdır". Bu əsnada AB-nin xarici siyasət üzrə nümayəndəsi Katerina Aşton da protokollarla bağlı danışıb. O vurğulayıb ki, Türkiyə və Ermənistan imzaladıqları sənədi qısa müddət içində ratifikasiya etməlidir. Aşton yaydığı yazılı açıqlamasında qeyd edib ki, AB Türkiyə və Ermənistanı normallaşma prosesinə bağlı qalmağa təşviq etmək üçün addım atmalıdır. Onun sözlərinə görə, iki ölkə arasında normallaşmanın baş verməsi bölgədə sülh, təhlükəsizlik və əməkdaşlığa yardımçı olacaq (7.s.6).

Rusiyanın maraqları. Postsovet məkanında Rusiyanın güclü təsiri mövcuddur. Ermənistanın hakim Respublika Partiyası, "Orinats Yerkir" və "Çiçəklənən Ermənistan" partiyalarından ibarət koalisiyası Yerevan-Ankara münasibətlərlə bağlı birgə bəyanatla çıxış edib. Koalisiya Türkiyə ilə münasibətlərin normallaşdırılmasını nəzərdə tutan Sürix protokollarının ölkə parlamentinin gündəliyindən çıxarılmasını, prosesin dondurulmasını təklif edib. Ermənistan parlamentinin Türkiyə ilə imzalanmış protokolların dondurulması ilə bağlı qərarı gözlənilməz olduğu qədər, həm də iki ölkə arasında aparılan normallaşma prosesi ilə bağlı danışıqlara mühüm zərbə vurmuş oldu. Protokolların dondurulması ilə bağlı verilən qərara Rusiyanın təsiri olmuşdur. Rusiya regionda vəziyyətin normallaşmasının əleyhinədir. Çünki bu halda Ermənistan Rusiyanın for-postu olmayacaq, tədricən Türkiyənin və Azərbaycanın strateji tərəfdəşinə çevrilə bilər.

2008-ci il Gürcüstan və Rusiya arasındakı müharibə zamanı Ankara uğurlu diplomatik addım ataraq, hər iki ölkə ilə münasibətlərini qorudu. Bu da təbii ki, Rusiyanın nəzərindən yayınmadı. NATO müttəfiqi kimi regionda ən böyük təhlükə gözlədiyi dövlət, gözlənilmədən Kremlə dəstəklədi. Eyni zamanda Türkiyə qazının təxminən üçdə ikisini Rusiyadan alır və bu məsələdə büsbütün Moskvadan asılıdır. Bu səbəbdən də NABUCCO-ya dəstək verməklə bu layihəyə rus qazını da qatmaq istəyir.

Türkiyə Rusiyanın Dağlıq Qarabağdan çəkilməsi məsələsində Ermənistana təzyiq etməsini istəyir. Çünki problemin açarı nə ABŞ-ın, nə də Fransanın əlindədir. Bu münaqişədə tarazlıqları dəyişə biləcək yalnız Rusiya var.

Yuxarıda qeyd etdik ki, Türkiyə ilə Rusiyanın yaxın münasibətləri var və ikinci bu münasibətlərin bundan sonra da yaxşılaşmasında maraqlıdır. Amma Türkiyə protokolların təsdiqlənməsini Dağlıq Qarabağ şərtinə bağlayır. Ankara bildirir ki, əgər Ermənistan işğal olunmuş ərazilərdən çıxmazsa protokollar təsdiqlənməyəcək.

Ermənistanın maraqları. Türkiyə ilə Ermənistan arasında Sürixdə imzalanan protokollar bütün gözləntilərin əksinə olaraq gərginlik yaratdı. İrəvan qəti şəkildə bəyan edirdi ki, protokolları əvvəl Türkiyə, sonra isə biz ratifikasiya edək. Yəni ermənilər işin əsas ağırlığını türklərin üzərinə atmaq istəyirdilər. Çünki bildirdilər ki, Türkiyə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll edilmədən protokolları ratifikasiya etməyəcək. Ona görə də ermənilər protokollar ratifikasiya edilməyəcəyi təqdirdə bütün günahları Türkiyənin üzərinə yıxmaq niyyətini güdürlər. Dünya ictimaiyyəti hər iki ölkədən protokol hesabatını tələb edəndə bütün günahların türklərin üzərində olduğunu yaxşı görsünlər.

Türkiyə də Ermənistan Konstitusiyası Məhkəməsinin son rəyindən sonra sözügedən sənədin təsdiqlənməsini bir qədər gecikdirdi. Hətta rəsmi İrəvanı protokollarda dəyişiklik etməkdə suçladı.

Göründüyü kimi, ermənilər protokolları özləri istədikləri kimi dəyişdikdən sonra parlamentin müzakirəsinə göndərdilər. İndi həmin protokollarda nə Türkiyə ərazilərinin tanınması, nə də 1915-ci il hadisələrinin araşdırılması üçün beynəlxalq tarix komissiyasının yaradılması məsələsi müzakirə olunacaq. Bu isə Türkiyəyə heç də sərf etmir.

Protokollar imzalandıqdan sonra Ermənistan Konstitusiyası Məhkəməsi həmin Konstitusiyanın preambula hissəsinə uyğunluğu məsələsini gündəmə gətirdi: "Həmin preambulada göstərilir ki, Ermənistan "Böyük Ermənistan" ideyasını ortaya qoyub və eyni zamanda soyqırım məsələsini gündəmə gətirib. 1989-cu ildə ermənilərin keçirdiyi referendumdan sonra Dağlıq Qarabağ ərazisi Ermənistanın bir hissəsi qəbul olunub. Hər üç məsələ protokolda öz əksini tapdığına görə ermənilər də həmin protokolun dəyərini heç endirdilər.

Qeyd edək ki, Ermənilər Naxçıvanı Ermənistanla birləşdirməyi əməli vəzifə kimi qarşıya qoyub geniş kompaniya başladılar. Ermənistan 1921-ci ildə Rusiya və Türkiyə arasında imzalanmış müqavilələrin ləğv edilməsini tələb edir. 16 mart 2004-cü ildə EYİ (Ermənistan Yazıçılar İttifaqı) binasında keçirilən və Moskva müqaviləsinin 83-cü ildönümünə həsr olunmuş konfransda edilən çıxışlarda bildirilib ki, "Ermənistan üçün ədalətsiz olan, 1921-ci ildə Sovet Rusiyası ilə Türkiyə arasında imzalanan Moskva müqaviləsinin ləğv edilməsi Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dinc yolla nizamlanması prosesini sürətləndirə bilər. Bu müqavilə nəticəsində qədim erməni torpaqları Qars, Ərdəhan, Bitlis və başqa ərazilər Türkiyəyə, Naxçıvan isə Azərbaycana verilib: itirilən torpaqların ümumi sahəsi 80 min km² olub. Mümkün olduğu qədər Naxçıvanın geri qaytarılmasına çalışmalıyıq". Daha sonra Ermənistan parlamenti Rusiyanın Dövlət Duması, Türkiyənin Böyük Millət Məclisi və BMT-yə müraciət imzalayıb. Müraciətdə Naxçıvanın əzəli və qədim erməni torpağı olduğu bildirilmiş, "Naxçıvan problemi" həll edilməyincə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin də bir nəticə verməyəcəyi vurğulanmışdır bir nəticə verməyəcəyi vurğulanmışdır.

Lakin artıq Sarkisyan hakimiyyəti başa düşür ki, Dağlıq Qarabağla bağlı danışıqlar prosesini uzatmaq onun xeyrinə deyil. Bir çox ölkələr faktiki olaraq Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüz etdiyini etiraf etməyə başlayıblar. Ermənistan mətbuatının yazdığına görə, Sarkisyan hökuməti münaqişəni uzatmaqla ölkəni beynəlxalq proseslərdən təcrid edir. Rusiyanın bir əyaləti kimi öz obrazını yaradan Ermənistan Cənubi Qafqazın əsas iqtisadi layihələrindən də məhrum olunub. Erməni mətbuatı hesab edir ki, Sarkisyan rejimi çökmədikcə nə Qarabağ problemi həll olunacaq, nə də Ermənistan iqtisadi blokadadan xilas ola biləcək Bununla yanaşı, onlar Türkiyə ilə münasibətlərin düzgün qurulmamasında da mövcud rejimi günahlandırılar.

Nəticə. Bu məsələ ətrafında analitiklər və politoloqlar arasında yekdil fikir olmaması özünü büruzə verir. Bir qrup politoloq fikirləşir ki, Türkiyə və Ermənistan arasında olan sərhədlər problemi yaxın zamanlarda sərhədlərin açılması ilə çözülcək. "Türkiyənin öz maraqları var" - deyən bu politoloqlar bunun üçün Azərbaycan amilinin daha mühüm rol oynamadığını bildirirlər "Ankara-İrəvan arasında danışıqlar sərhədlərin açılacağını labüd edir" - şəklinə düşənən politoloqlar Türkiyənin iqtisadi maraqlar üzərində siyasət yeritdiyini göstərməklə, eyni zamanda siyasi maraqların qorunmasını da qeyd edirlər. Digər bir qrup analitik hesab edir ki, son vaxtlar daha ciddi gündəmə gələn sərhədlər məsələsi Vaşinqton və Ankaranın Qarabağ, İran və digər məsələlərdə Azərbaycana təzyiq vasitəsindən başqa bir şey deyil. Onlar ABŞ-Azərbaycan və Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərində olan soyuqluğun aradan qaldırılmasına xidmət edən sərhədlər məsələsinin Rusiya-Azərbaycan münasibətlərinin inkişaf etməsi və Rusiyaya

Tarix və onun problemləri, № 4 2011

meylin artması təqdirində artıq vasitə deyil, real işə çevriləcəyini proqnozlaşdırırlar. Başqa bir qrup analitik bildirir ki, Türkiyə yalnız Ermənistana irəli sürdüyü konkret şərtlər ödənildikdən "soyqırım" iddiasından əl çəkərək, işğal altında olan Azərbaycan torpaqlarını azad edilməsindən sonra sərhədləri açacaq. "Türkiyə heç bir zaman Azərbaycana xəyanət etməz" - qənaətinə gələn bu politoloqlar iki dövlət arasında münasibətlərin daha önəmli olmasını qeyd edirlər.

Protokollar imzalanmadan öncə hər iki ölkə rəhbərliyi ilkin addımları qarşı tərəfdən gözləyirdilər. Ermənistan şərt irəli sürdü ki, Türkiyə 1915-ci il hadisələrini soyqırım kimi qəbul etsin, bizə təzminat ödəsin və sərhədləri açsın. Türkiyə də özünün müvafiq şərtlərini irəli sürərək, Ermənistandan işğal etdiyi Dağlıq Qarabağ ərazisini tərk etməyi tələb etdi. Üstəlik, 1915-ci il hadisələri ilə bağlı beynəlxalq tarix komissiyasının yaradılmasını istədi. Amma tərəflərin heç biri deyilənlərlə razılaşmadılar. Əslində, razılığa gələ bilmədikləri üçün protokollar imzalanmamalı idi. Lakin beynəlxalq qüvvələrin təzyiqi Türkiyə və Ermənistanı imza atmağa məcbur etdi.

Mustafa Kamal Atatürkün "Azərbaycanın sevinci bizim sevincimiz, kədəri kədərimizdir" deyən və xarici siyasəti «Yurtta sülh, cihanda sülh» prinsipi əsasında qurulan bir Türkiyənin tarix boyu türk millətinə qarşı torpaq iddiasında olan bir azsaylı etnosla münasibətlərini normallaşdıracağı bir təzaddır.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan qəzeti".
2. "Xalq qəzeti".
3. www.mfa.gov.az/images/stories/ikitkikerefli_munasibetler/Avropa/Turkiye.pdf
4. "Zaman qəzeti".
5. www.azerbaycanli.org/az/page151.html
6. az.apa.az/news.php?id=237642
7. www.gun.az/politics/21048

ГАДЖИЕВА ШАБНАМ ШАИГ ГЫЗЫ
*Сотрудница Исторического факультета
 Бакинского Государственного Университета*
 e-mail: shabnam-haciyeva@rambler.ru

РОЛЬ АЗЕРБАЙДЖАНА В ПРОБЛЕМЕ ТУРЕЦКО-АРМЕНСКОЙ ГРАНИЦЫ

По причине настаивание в 1993-и году Еревана признание «армянского геноцида» в мире и оккупации армянских вооруженных сил Азербайджанских территорий Турецко-арменские границы были закрыты. Несмотря на давления ЕС, США и армянской диаспоры Турция не меняет своей позиции. На социально-экономические процессы последних времен и являвшейся преградой на пути интеграции Турции в Европу проблема границ, заставило Анкару войти в переговоры по этому вопросу. Однако, несмотря на подписание в Швейцарском городе Цюрихе 10 октября 2009-го года протокола предусматривавшими открытие Турецко-арменских границ остается не ратифицированным.

SHABNAM HAJIYEVA
*Baku State University, faculty of history,
 master of department of Turk and Caucasus peoples*
 e-mail: sabnam.haciyeva@mail.ru

THE PLACE OF AZERBAIJAN IN TURKEY-ARMENIA BOUNDARY PROBLEM

As a result of Yerevan's claims knowing "Armenian genocide" in the world and occupying Azerbaijani territories by Armenia Armed Forces Turkey-Armenia boundaries have been closed Turkey doesn't change its position in spite of pressure of the EU, USA and armenian diaspora. But in the result of lately's economical and political processes and in the problem of opening of the boundaries that are serious obstacle on the way of Turkey integration to Europe. So in October 10, 2009 in the city of Zurich in Switzerland a protocol has been signed means to open Turkey Armenia boundaries but it hasn't been ratified.

Rəyçilər: t.e.n. G.Useynova, t.e.d. Q.Ə.Əliyev
 BDU-nun «Türk və Qafqaz xalqları tarixi» kafedrasının 30 noyabr 2011-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 03)